

Aneta Dawidowicz (rec.)

Przedhitlerowskie korzenie nazizmu, czyli dusza niemiecka w świetle filozofii i religioznawstwa

red. Bogumił Grott, Olgierd Grott,

Wydawnictwo von borowiecky, Warszawa 2018, ss. 206.

Wydana w listopadzie 2018 roku książka pt. *Przedhitlerowskie korzenie nazizmu, czyli dusza niemiecka w świetle filozofii i religioznawstwa*, opublikowana nakładem Wydawnictwa von borowiecky, [Warszawa 2018], stanowi ważną i potrzebną pozycję na polu badań nad nazizmem. Dokonania profesorów Bogumiła Grotta i Olgierda Grotta są dobrze znane w przestrzeni naukowej¹.

¹ Szerzej zob. między innymi: B. Grott, *Nacjonalizm i religia – proces zespalania nacjonalizmu z katolicyzmem w jedną całość ideową w myśli Narodowej Demokracji, Rozprawy Habilitacyjne nr 85*, Kraków 1984; tenże, *Katolicyzm w doktrynach ugrupowań narodowo-radykalnych do roku 1939*, Kraków 1987; tenże, *Nacjonalizm chrześcijański*, Kraków 1991; *Religia, Kościół, etyka w ideach i koncepcjach prawicy polskiej*, Kraków 1993; tenże, *Nacjonalizm chrześcijański*, Kraków 1996; tenże, *Obóz narodowy a katolicyzm*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1979, nr 3; tenże, *Rola katolicyzmu w ideologii obozu narodowego w świetle pism jego ideologów i krytyki katolickiej. Zarys problematyki badawczej*. „Dzieje Najnowsze” 1980, z. 1; tenże, *Publicystyka „Zadruży” jako jeden z przejawów krytyki kultury katolickiej w Polsce*, Zeszyty Naukowe UJ „Studia Religioznawcze” 1981, z. 6; tenże, *Mediewalizm w koncepcjach Obozu Wielkiej Polski. Ze studiów nad religijnymi uwarunkowaniami myśli politycznej*. Zeszyty Naukowe UJ „Studia religioznawcze” 1982, z. 7; tenże, *The Conception of Roman-Catholic Totalism in Poland before World War II*, Zeszyty Naukowe UJ „Studia Religioznawcze” 1982, z. 8; tenże, *Waloryzacja epok historycznych i niektórych nurtów myśli europejskiej od średniowiecza po wiek XIX w ideologii obozu narodowego, jako wyraz jej katolicyzacji*, „Zeszyty Naukowe UJ, Studia Religioznawcze” 1983, z. 9; tenże, *Geneza i początki formowania się poglądów „młodych” obozu narodowego na zagadnienia ustrojowe*. „Dzieje Najnowsze” 1984, z. 1; tenże, *Pojęcie narodu i jego miejsce w hierarchii wartości formacji*

Książka powstała na gruncie dotychczasowych, wieloletnich zainteresowań badawczych Autorów dotyczących dziejów europejskiej i polskiej myśli politycznej.

Książka stanowi krytyczny wybór tekstów źródłowych, poprzedzonych obszernym i wyczerpującym wprowadzeniem. Autorzy zamieścili w monografii teksty autorstwa Bogdana Suchodolskiego (*Dusza niemiecka w świetle filozofii*) i Leona Halbana *Mistyczne podstawy narodowego socjalizmu oraz Religia starogermańska i jej aktualne znaczenie w Niemczech*). Zarówno prof. Halban (1893–1960), jak i prof. Suchodolski (1903–1992) byli wybitnymi naukowcami. W swoich pracach starali się uchwycić specyfikę niemieckiej duchowości w XIX i pierwszej połowie XX wieku, która przyczyniła się do narodzenia, ukształtowania i funkcjonowania ludobójczej polityki III Rzeszy.

O potrzebie przedstawienia tej skomplikowanej problematyki przesądzało wiele czynników. W dalszym ciągu na polu badawczym dziejów niemieckiego nazizmu znajduje się wiele niedomowień, niezbadanych problemów i pytań badawczych. Autorzy temu zwrócili więc uwagę na skomplikowane kwestie związane z systemem aksjologicznym, kulturą i religią. Przypomnieć można, że prace profesora Leona Halbana, badacza współzależności pomiędzy religiami a niemieckim nacjonalizmem i kulturą niemiecką dostarczały Profesorowi Bogumiłowi Grottowi inspiracji badawczych już wcześniej. Powyższe recepcje można dostrzec w wydanej w 2014 roku monografii, w której, prezentując ideologię różnych odłamów nacjonalizmu polskiego na tle europejskim, prof. Bogumił Grott wskazał na zasadnicze różnice pomiędzy poszczególnymi nurtami polskiego nacjonalizmu².

Jak podkreślił Prof. Bogumił Grott, przyczyn podjęcia tematu, jaki stanowią przedhitlerowskie korzenie nazizmu, jest wiele. Jednak bezpośredni powód stanowią dobiegające w ostatnim okresie, z różnych krajów, w tym i z Niemiec, informacje o rzekomych „polskich obozach koncentracyjnych”, funkcjonujących w czasie II wojny światowej. Zdaniem Prof. Grotta narasta też

młodoendeckiej, „Przegląd Humanistyczny” 1984, nr 4; O. Grott, *Instytut Badań Spraw Narodowościowych i Komisja Naukowych Badań Ziem Wschodnich w planowaniu polityki II Rzeczypospolitej Polskiej na Kresach Wschodnich*, Kraków 2013; *Polska prawdziwa*. Karol Stefan Frycz, wstęp i opracowanie O. Grott, Kraków 2014.

² B. Grott, *Dylematy polskiego nacjonalizmu. Powrót do tradycji czy przebudowa narodowego ducha*, Warszawa 2014, ss. 405.

świadomość, że Niemcy starają się zrzucić z siebie winę za swoje czyny w okresie nazizmu. W takiej sytuacji, zdaniem Prof. Bogumiła Grotta, koniecznie należy uświadomić sobie, kto faktycznie posiadał odpowiednie predyspozycje zakodowane we własnej kulturze do zakładania obozów koncentracyjnych³.

Jak napisano we wstępie do książki, wielkie wydarzenia dziejowe, a takim była II wojna światowa, powodują pojawienie się w życiu publicznym wielu nowych refleksji. Ogrom zbrodni i zniszczeń, jakich dokonała wówczas III Rzesza niemiecka jako państwo i sami Niemcy, spowodowały niewygasłą po dzień dzień traumę. Niedające spokoju pytanie, dlaczego tak się stało i co było głębszą przyczyną tragicznych wydarzeń, nurtuje umysły nie tylko intelektualistów i badaczy naukowych, ale także i zwykłych ludzi, którzy byli świadkami epoki, osobiście doznali krzywd lub spotkały one ich bliskich.

Prof. Suchodolski był autorem dwukrotnie publikowanego tekstu zatytułowanego „*Dusza niemiecka w świetle filozofii*” (praca ukazała się dwukrotnie w 1945 i w 1947), zaś Prof. Leon Halban był autorem prac, takich jak: *Mistyczne podstawy narodowego socjalizmu* (pracę opublikowano w 1946 i 1948 r.) oraz *Religia starogermańska i jej aktualne znaczenie w Niemczech* (praca ukazała się drukiem w 1949 r.). Prof. Suchodolski był historykiem i teoretykiem kultury filozoficznej, historykiem kultury pedagogicznej i teoretykiem wychowania. Od 1938 roku kierował Katedrą Pedagogiki na uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, a po wojnie objął katedrę pedagogiki na Uniwersytecie Warszawskim. Prof. Leon Halban początkowo zajmował się prawem kanonicznym, następnie rozszerzył swoje zainteresowania o zagadnienia religioznawcze.

Teksty Suchodolskiego i Halbana są w dalszym ciągu inspirujące i dają wiele do myślenia współczesnemu czytelnikowi. Analiza tych tekstów skłania do wniosków, że kultura polska składała się z innych pierwiastków niż niemiecka i choćby dlatego nie mogłaby wygenerować z siebie podobnych czynów. Przewodzone przez profesorów Suchodolskiego i Halbana badania naukowe i wynikające z nich refleksje są niezwykle cenne. Zdaniem inicjatorów opracowania B. i O. Grottów koniecznie należy wracać i przypominać opuszczone w końcu lat 40. ubiegłego wieku szlaki badawcze.

³ Zob. wywiad z Prof. B. Grottem, w: *Polityce* .pl <https://wpolityce.pl/swiat/422620-prof-grott-niemiec-nierozumiany-czyli-ss-mann-po-pracy>, data pobrania: 21 stycznia 2019.

Profesorowie Bogdan Suchodolski i Leon Halban wyakcentowali przede wszystkim problem aksjologicznego i duchowego odstawania Niemiec od reszty Europy zachodniej już od około połowy XIX wieku. Ich zdaniem wynikało to ze słabej recepcji w tym kraju idei Oświecenia i rewolucji francuskiej, a w konsekwencji także liberalizmu. Mentalność niemiecka grawitowała w kierunku autorytarnego myślenia o państwie i społeczeństwie. Wielkie znaczenie miał tam też kryzys religijności, szczególnie w protestanckich częściach kraju, który – odwrotnie niż to miało miejsce wśród innych narodów kontynentu – nie prowadził do indyferentyzmu religijnego czy ateizmu, co w sferze etyki nie musiało oznaczać poważnego nadwerężenia zasad humanitaryzmu, lecz do sięgania po wymaginowaną spuściznę duchową epoki pogańskiej.

Książka traktuje więc o zagadnieniach trudnych i ważnych, posiada przy tym charakter interdyscyplinarny. Przybliża problematykę wciąż jeszcze niedostatecznie poznaną i zrozumianą, wokół której narosło wiele nieścisłości, nieuzasadnionych stereotypów, uprzedzeń, mitów. Autorzy opracowania walczą z tymi zjawiskami, które utrudniają poznanie i zrozumienie skomplikowanej natury nazizmu.

Wartość przedsięwzięcia profesorów Bogumiła Grotta i Olgierda Grotta trudno więc przecenić. W opracowaniu czytelnik odnajduje wiele różnorodnych wątków, które są analizowane poprzez pryzmat zagadnień ideowych, kulturowych, społecznych i ekonomicznych. Książka przyczynia się więc do wzbogacenia refleksji nad miejscem i rolą nazizmu w dziejach Europy i świata oraz polskiego narodu i państwa. Omawianą książkę należy ocenić jako pozycję potrzebną w sensie zarówno naukowym, jak i praktycznym. Opracowanie zasługuje na uwagę czytelników ze względów poznawczych, ale i dydaktycznych. Książka pod redakcją profesorów Bogumiła Grotta i Olgierda Grotta powinna stać się lekturą obowiązkową zarówno studentów politologii, historii, dziennikarstwa, kulturoznawstwa, socjologii, jak i wszystkich osób zainteresowanych tą problematyką.